

Pravěk

1) Přírodní prostředí v pravěku

pravěk - období od vzniku člověka do vzniku státu a písma. U nás v podstatě až do vzniku Velké Moravy (sporné...)

prehistorie - věda zkoumající pravěk

archeologie - věda zkoumající hmotné prameny - sídla, pohřebiště, zbraně, šperky, depoty...

datování (chronologie)

relativní - co je starší? Zařadí časovou posloupnost nálezů.

absolutní - určí absolutní dataci nálezu. Nejznámější metodou je **radiokarbonové**

datování - zkoumá podíl radioaktivního izotopu ^{14}C v organických materiálech (poločas rozpadu 5730 let).

Přírodní prostředí v pravěku

pleistocén (starší čtvrtohory, před 1,8 miliony - 10000 lety) - střídají se doby ledové (**glaciály**) a doby meziledové (**interglaciály**). Rozlišujeme 4-5 dob ledových: (donau), gůnz, mindel, riss, wűrm. Poslední doba ledová (wűrm) skončila před 10000 lety a nastal **holocén (mladší čtvrtohory, doba poledová, před 10000 - 0)**.

V pleistocénu se pevninský ledovec zarazil o naše severní pohraniční pohoří. Nejdál se dostal pevninský ledovec na naše území až k Hranicím na Moravě. Na horách (Krkonose, Jeseníky, Šumava) byly malé horské ledovce. Většinu území ČR v dobách ledových pokrývala **tundra či chladná step**. Žili u nás mamuti, jeskynní lvi, jeskynní medvědi, sobi, srstnatí nosorožci, koně

2) Vznik a vývoj člověka

Člověk vzniknul vývojem (**evolucí**) ze živočišných předků. Vznikem a vývojem člověka se zabývá **antropologie**. (Veškerá datace a vývojové „kmeny“ předchůdců člověka a rodu homo jsou sporné.)

Charles Darwin (Angličan 1809-1882) - napsal dvě stěžejní díla:

„O vzniku druhů přirozeným výběrem“ (1859)

„O původu člověka“ (1871)

Podle Darwina měli dnešní lidoopi a lidé společné předky. Evoluční teorie - hlavním hybatelem změn je přírodní výběr, přežijí jen nejprizpůsobivější druhy. Byl napadán a zesměšňován náboženskými fanatiky. Podklady pro svoji teorii sbíral Darwin na slavné cestě kolem světa na lodi Beagle (1831-1836). Klíčový byl jeho pobyt na Galapágách. Darwin nedokázal uspokojivě vysvětlit, jak se vlastnosti, získané přirozeným výběrem, přenáší na další generaci. To objasnil až Johann Gregor Mendel (český Němec, žijící v Brně, 1822-1884), zakladatel genetiky.

Australopithecus: „jižní opice“. Nejznámější druh je *Australopithecus africanus* (dále *afarensis*, *robustus*, *boisei*). Dnes se nepovažuje za přímého předchůdce člověka. Žil asi před 4 - 1,5 miliony lety.

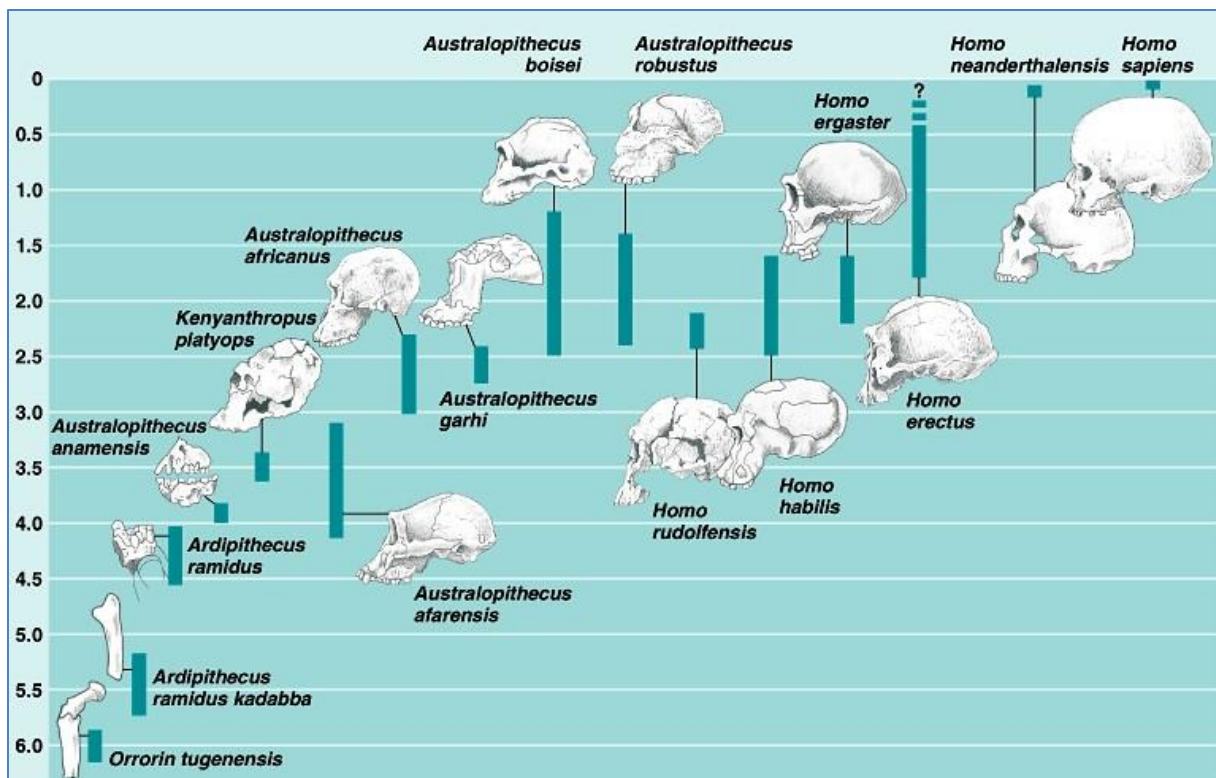
Homo habilis (člověk zručný): první člověk. Vyráběl již primitivní kamenné nástroje (sekáče, úštěpy), chodil již vzpřímeně. Objevil ho Richard Leakey v Olduvajské rokli (kráter Ngorongoro, Tanzanie). Objevil se asi před 2,5 miliony lety - žil současně s australopitheky! Žil pouze v Africe.

Homo erectus (člověk vzpřímený): žil asi před 2 mil. - 250 000 lety. První osídlil nové kontinenty - Asii a Evropu. Je znám v mnoha poddruzích. Naleziště: Čína (Peking), Indonésie (Jáva), Německo (Heidelberg), Česká republika (Přezletice u Prahy). Nestavěl si ještě obydlí. Sbíral ovoce, kořínky, lovil zvěř. Určitě používal oheň, ale pravděpodobně ho neuměl rozdělat. Možná znal znakovou řeč. Dokonalejší opracování kamene - pěstní klín.

Homo sapiens (člověk rozumný): je znám v mnoha poddruzích, zařazení některých krajně sporné! Objevil se asi před 350 000 - 200 000 lety (Homo sapiens steinheimensis a další poddruhy).

Homo sapiens neanderthalensi: pojmenován podle naleziště Neanderthal u Düsseldorfu. Objevil se asi před 200 000 lety. Měl větší mozkovnu než Homo sapiens sapiens! Měl již abstraktní myšlení a náboženské představy (rituální pohřby!), používal asi primitivní řeč. Vyhybnul asi před 35 000 lety (vyhybnul, byl vyhuben, nebo splynul s Homo sapiens sapiens - různé teorie).

Homo sapiens sapiens - objevil se asi před 40 000 lety. Člověk dnešního typu, též kromaňonec (cromagnonci - podle naleziště Crô Magnon v jižní Francii). Používal už oštěpy, luk a šíp. Žil po krátkou dobu současně s neandrtálci. Osídlil další kontinenty - Ameriku (asi před 40 000 lety??? - přes vyschlou Beringovu úžinu) a Austrálii (datování nejisté, přes indonéské ostrovy z Asie). Později u něj došlo k rozčlenění na rasy.

Obrázek 1: Vývoj člověka

Proces hominizace (polidštění)

Znaky: napřimování postavy (umožněno hlavně změnou stavby pánve), mění se stavba ruky (palec v opozici k ostatním prstům), zvětšování mozkové části lebky (větší mozková kapacita) a zároveň zmenšování obličejové části lebky. Vznik řeči a abstraktního myšlení. Moderní člověk (*Homo sapiens sapiens*) má ve srovnání s neandrtálci menší nadočnicové oblouky, výraznější bradu a výraznější čelo (neustupuje dozadu). Dříve se uvádělo, že jen člověk uvědoměle vyráběl nástroje. Ale je možné, že je vyráběl už i *Australopithecus*.

3) Doba kamenná

Doba kamenná (řecky lithos = kámen)

- paleolit (starší doba kamenná)	2,5 mil. - 10 000 let (8000 př.n.l.)
- mezolit (střední doba kamenná)	8000 - 5500 př.n.l.
- neolit (mladší doba kamenná)	5500 - 4000 př.n.l.
- eneolit (pozdní doba kamenná)	4000 - 2200 př.n.l.

Všechny uvedené časové údaje pro celé období pravěku platí pouze pro naše území, respektive pro území střední Evropy!!! Pro jiné oblasti platí zcela jiné datování. Na nejvyspělejších Blízkém východě začala například doba bronzová či železná podstatně dříve než ve střední Evropě. A naopak, některé národy žijí na úrovni doby kamenné dodnes! (některé kmeny na Nové Guineji apod.)

Paleolit (2,5 mil. - 8000 př.n.l.)

Paleolit trval od vzniku člověka (*Homo habilis*) až po konec poslední doby ledové (začátek holocénu). Asi před 40 000 lety se objevuje **Homo sapiens sapiens (cromagnonec, člověk dnešního typu)**. Hovoří již plně artikulovanou řečí. Žije v tlupách, loví velká zvířata. Umí již rozdělat oheň.

Vznik umění - nejznámější naleziště

Venuše: Dolní Věstonice (jižní Morava) - lovci mamutů. Věstonická venuše. Nedaleko v Rakousku Willendorf - Willendorfská venuše. Venuše jsou sošky žen se zdůrazněnými pohlavními znaky (prsa, boky) - symboly plodnosti, byl rozšířen kult ženy - matky.

Skalní kresby: Altamira - severní Španělsko, Lascaux - jižní Francie. Obrovské pravěké galerie s malbami lovných zvířat.

Vznik náboženství: Dokladem jsou nálezy rituálních pohřbů (primitivní náboženské představy měli už zřejmě i neandrtálci). V hrobech nalezeny milodary - zbraně, ozdoby, keramika → doklad víry v posmrtný život.

Mezolit (8000 - 5500 př.n.l.)

Nastala u nás po ústupu posledního pevninského ledovce, s nástupem holocénu. Lidé se stále živí sběrem a lovem, loví ale především menší zvěř, protože větší (mamut, srstnatý nosorožec) vyhynula. Na Blízkém východě nebyl mezolit vůbec a nastává tam rovnou neolit. Začíná domestikace zvířat - první z nich, pes, byl domestikován právě v mezolitu.

Neolit (5500 - 4000 př.n.l.)

Začal na Blízkém východě již kolem 9000 - 8000 př.n.l. (tepleji, úrodnější půda). **Neolitická revoluce** - přechod od kořistnického způsobu obživy (lov, sběr) k výrobnímu hospodářství (vznik zemědělství).

Vzniká zemědělství!

1) Usedlé zemědělství - hlavně rostlinná výroba. Lidé žijí usedle, ve vesnicích. Pěstují se plodiny nutné k obživě (obiloviny, luštěniny), ale už i technické plodiny (len, konopí).

2) Kočovní pastevectví - chov zvířat, hlavně v neúrodných oblastech - dodnes například v Mongolsku (step) či na Sahaře (kočovní chov velbloudů). V neolitu je domestikována většina zvířat - ovce, kozy, prasata, skot, drůbež, koně... (pes již v mezolitu).

vzniká řemeslo! - nové zemědělské nástroje - srpy, ruční kamenné mlýnky na zrní. Tkalcovství - na primitivních tkalcovských stavech se spřádá len, konopí, vlna, vyrábí se oděvy. Rozvíjí se hrnčířství.

Vznik zemědělství vede k růstu počtu obyvatelstva (menší závislost na přírodě než při kořistnickém způsobu hospodaření) → kolonizují se nové oblasti → **žďáření** (vypalování lesů). Půda se však rychle vyčerpala, a proto lidé po několika letech vesnici často opustili, vypálili les o kus dál a postavili si vesnici novou.

Čechy v neolitu

naleziště - **Bylany u Kutné Hory, Mohelnice u Zábřehu na Moravě**

Lidé žijící v jedné vesnici jsou navzájem všichni příbuzní, jsou členy jednoho rodu (**rodová občina**). Podle druhu keramiky rozlišujeme u nás v neolitu tyto kultury:

- 1) **Kultura (lid) s lineární keramikou** - na nádobách se jako ozdoby používají ryté linie.
- 2) **Kultura (lid) s vypíchanou keramikou** - nádoby zdobeny vypíchanými „důlky“ (u nás mladší než kultura s lineární keramikou).

Eneolit (4000 - 2200 př.n.l.)

Název eneolit (pozdí doba kamenná) se používá u nás. Na Blízkém východě a ve Středomoří se používá název **chalkolit** (doba měděná) - člověk už umí tavit měď, měděné nástroje jsou ale drahé a vzácné, kámen se používá víc. **Makotřasy u Kladna** - objeven důkaz slévání mědi, takže měď známa i u nás! (ojedinělý nález).

V zemědělství se začíná používat hák (oradlo), vynález vozu (ne v Americe - až do Kolumba nebylo známo kolo!). Posiluje se postavení muže v rodině i v společnosti (**patriarchát**). Ve vesnici už nejsou všichni lidé příbuzní, jsou to pouze sousedé (**sousedská občina**).

Čechy v eneolitu

- 1) **Kultura s nálevkovitými poháry**
- 2) **Kultura se šňůrovou keramikou**
- 3) **Kultura se zvoncovitými poháry**

Západní Evropa - megalitické stavby - kultovní účely. Jejich počátky spadají právě do eneolitu. **Stonehenge (Anglie), Carnac (Francie - aleje menhirů)**.

4) Doba bronzová (2200 - 750 př.n.l.)

(starší 2200-1600, střední 1600-1250, mladší 1250-750)

bronz - slitina mědi a cínu. Vyráběly se hlavně zbraně a šperky, nářadí málo - bronz byl drahý. Nejdřív se používala jen měď (chalkolit), ale zjistilo se, že přidáním cínu se jednak

získá tvrdší materiál (bronz je tvrdší než měď) a přitom se o něco sníží teplota tání, což při tehdejší nedokonalé technologii rovněž hrálo roli (cín má mnohem nižší teplotu tání než měď, takže rovněž bronz jako slitina má teplotu tání nižší než samotná měď).

V době bronzové se v Evropě rozvinul **dálkový obchod**. Důležitý byl zejména obchod se zbožím, které se nacházelo jen v některých částech Evropy - měď, cín, jantar (naleziště u Baltského moře), drahé kovy, sůl, kožešiny, dobytek...

deputy (poklady) - nálezy cenných kovových předmětů (zbraně, šperky)

hřivny - kusy kovu (tyčky ve tvaru podkovy). Hřivny byly většinou z mědi a původně se v tomto tvaru měď přepravovala jako surovina, ale hřivny se používaly také jako platidlo. Hřivny se jako platidlo používaly dlouho do středověku. Ještě svatý Václav platil výkupné Jindřichu Ptáčnickovi hřivnami stříbra.

kmen - v čele kmene stál kmenový náčelník. Později se z kmenů, respektive kmenových svazů, vytvářely národy. Všichni členové kmene jsou si vzdáleně příbuzní (vždy několik rodin tvořilo rod a několik vzájemně příbuzných rodů kmen). Kmenový náčelník sídlí na opevněném sídle (hradišti) a má kolem sebe ozbrojenou družinu. V době bronzové už byla velice silná sociální diferenciacce (některé hroby byly už velice bohatě vybavené a byly i vylupovány).

Čechy v době bronzové

Stále ještě nedokážeme rozlišit v Čechách etnika, jen kultury:

1)Únětická kultura - název podle obce Únětice u Prahy. Centrum kultury bylo asi na našem území, zasahovala ale i do okolních zemí. (starší a střední doba bronzová)

2)Mohylová kultura - podle způsobu pohřbívání (mohyly). (střední doba bronzová)

3)Kultura (lid) popelnicových polí - podle způsobu pohřbívání. Mrtví spalování a ukládání do „popelnic“ (keramické urny). Mladší doba bronzová. V rámci lidu popelnicových polí rozlišujeme například kulturu knovízskou (Knovíz u Slaného), milavečskou (Milavče u Domažlic), lužickou a další. Místa jsou nacházeny pravděpodobné stopy rituálního kanibalismu).

5) Doba železná (750 př.n.l. - 0)

železo - výhody oproti bronzu - je tvrdší a pevnější než bronz a naleziště železa byla v Evropě hojnější a byla rovnoměrněji rozmístěna než naleziště mědi a cínu.

- **nevýhoda oproti bronzu** - mnohem vyšší teplota tání, tavení železa vyžadovalo mnohem pokročilejší technologii.

Železo bylo pravděpodobně poprvé vyrobeno v Malé Asii Chetity, asi kolem roku 1500 př.n.l.

A) Starší doba železná - halštatská (750 - 450 př.n.l.)

Hallstatt (Rakousko) - bohaté město, zbohatlo na obchodu se solí. Byly zde veliké solné doly. Díky konzervačním účinkům soli byly v Hallstattu odkryty i nálezy, které by se jinak nezachovaly - dřevěné náradí, kožešinové pytle, kožešinové čepice, oděvy i celá mumifikovaná těla horníků zavalených v dolech).

Čechy v době halštatské

Nejvýznamnější kulturou u nás byla **kultura bylanská** (Bylany u Kutné Hory).

B) Mladší doba železná - laténská (450 př.n.l. - 0)

Název podle naleziště **La Tène** (Švýcarsko).

Keltové

První historicky doložený národ na našem území. Římané jim říkali **Galové**. Žili u nás, v jižní polovině dnešního Německa, Francii a Beneluxu. Byli velice bojovní a podnikali výboje po celé Evropě - dostali se do Británie a Irska, další výboje směřovaly na Pyrenejský poloostrov, do Itálie (vyplenili Řím 387 př.n.l.!) a na druhou stranu na Balkán a do Malé Asie (Galatská říše). Nakonec ale byli vytlačeni Germány a Římany na Britské ostrovy a do Bretaně. Keltové dnes - Irové, Velšané, Galové ve Skotsku, Bretonci. Keltského původu jsou i Skotové (germanizovali se) a Francouzi (romanizovali se - dodnes ale mají ve znaku galského kohouta).

Keltové u nás

U nás žil keltský kmen **Bójů**, podle nich získaly Čechy svůj latinský název (Boiohemum = země Bójů → Bohemia). Češi mají v žilách hodně keltské krve, keltského původu jsou pravděpodobně i názvy některých řek (Vltava, Labe, Ohře, Jizera). Keltové byli vynikající **kováři** - vyráběli železné radlice, srpy, kosy, meče, kopí. Důležitým vynálezem byl rotační mlýnek na mletí obilí. Vynikli i v hrnčířství - poprvé u nás v jejich době doložen **hrnčířský kruh**. Razili **první mince na našem území** (zlaté a stříbrné, tzv. keltské duhovky). Zlato se již tehdy u nás rýžovalo v řece Otavě.

Keltové byli údajně světlolasí, měli modré oči. Základem společnosti byla rodina a rod.

Keltové téměř založili první státní útvary, nakonec to ale nestihli a podlehli Germánům a Římanům (Caesar - Zápisky o válce galské).

Náboženství Keltů - velký vliv měli **druidové**, keltští kněží. Uctívali božstva v posvátných dubových hájích, dub byl posvátný strom, posvátné bylo i například jmelí.

Keltové u nás stavěli **oppida** - velká opevněná hradiště. Nejvýznamnější u nás byla **Závist u Zbraslavi** (největší u nás, zastavěná plocha 170 hektarů) a **Stradonice u Berouna**. (dále například Staré Hradisko u Prostějova, Hrazany - u Slapské přehrady).

Jiný významný nález - **Mšecké Žehrovice** (u Kladna) - hlava Kelta (je z opuky).

6) Doba římská (0 - 400 n.l.)

Kolem roku 0 byli Keltové od nás a z Německa vytlačeni Germány. V Galii byli krátce předtím poraženi Caesarem a Galie (zhruba území dnešní Francie) se stala římskou provincií. Galové se nakonec romanizovali a přijali římskou kulturu i jazyk.

Germáni

Jejich pravlast ležela v severním Německu a Polsku, v Dánsku a jižní Skandinávii, odsud zahájili expanzi na jih. Vytlačili Kelty a narazili na římskou říši. Hranice mezi Římem a Germány se nakonec ustálila zhruba na linii řek Rýn - Dunaj a byla Římany opevněna (**limes Romanus** - systém pohraničních valů, opevnění, strážních věží a vojenských táborů).

Germáni v českých zemích

Čechy - Markomani (proti nim vedl markomanské války římský císař Marcus Aurelius)

Morava (a Slovensko) - Kvádové

V bojích proti Germánům vybudovali Římané mj. dočasný vojenský tábor **Mušov** (jižní Morava). Římané válčili i na Slovensku - z této doby je slavný římský nápis na skále trenčínského hradu.

Nejznámějším „králem“ (spíše kmenovým náčelníkem) Markomanů byl **Marobud** - první osoba na našem území, kterou známe jménem. Byl vychován v Římě, ale potom se postavil

proti Římanům. Stál v čele kmenového svazu - nebyl to ještě stát, nýbrž dočasné spojení kmenů (podobně jako později například Sámova říše).

Jiné **germánské kmenové svazy** v Evropě: Alamani, Sasové, Frankové, Vandalové, Gótové, Langobardi...V čele stáli králové - původně kmenoví náčelníci, byli voleni. V římských pramenech se již tehdy používá titul rex - král. Náčelníka obklopuje ozbrojená družina. Později se původně volené a dočasné funkce dědí, z náčelníků se stávají dědiční králové a z příslušníků ozbrojených družin rodová šlechta.

Germáni byli velmi dobří válečníci, jinak se živili hlavně zemědělstvím a pastevectvím. Žili ve vesnicích, nevytvářeli opevněná oppida jako Keltové (dokonce se ani neusadili na dobytých keltských hradištích). Byli mnohem horší řemeslníci než Keltové - nepoužívali například ani hrnčířský kruh. O Germánech máme poměrně hodně zpráv od římských historiků (Tacitus - „O původu a sídlech Germánů“, též se o nich často zmiňuje Caesar v „Zápiscích o válce galské“).

Náboženství Germánů bylo polyteistické - nejvyšším bohem byl Odin (Wodan), bůh hromu a blesku byl Thor (Donar). Podle bohů pojmenovány dodnes v germánských jazycích některé dny v týdnu (středa - Wednesday - byla zasvěcena Odinovi (Wodanovi), čtvrtek - Donnerstag, Thursday - byl zasvěcen Thorovi). Germáni vytvořili **runové písmo** (24 znaků), používalo se však jen k magickým účelům. Pohanství se nejdéle udrželo ve Skandinávii, ve střední a západní Evropě přijali Germáni ještě za doby trvání římské říše křesťanství.

375 n.l. - počátek stěhování národů. Útok kočovných Hunů - nejdříve narazili na říši Ostrogótů u Černého moře, ta se pod jejich tlakem zhroutila → přesuny germánských kmenů → Markomani a Kvádové od nás odcházejí, přicházejí nakrátko Durynkové a Langobardi. **Langobardi** od nás poté odešli a vpadli do Itálie (568).

Stěhování národů končí **v 6. století příchodem Slovanů na naše území** (v západní Evropě se většinou za konec považuje vpád Langobardů do Itálie - 568 n.l.), podle jiných historiků, až příchodem Maďarů do střední Evropy kolem roku 900 n.l. Pravlast Slovanů - severně od Karpat, mezi Vislou a Dněprem.